

ПРОСТАЯ МОВА, спосаб перадачы чужаслоўя, пры якім дакладна захоўваюцца змест і форма выказвання. Простая мова можа перадаваць выказванне іншай асобы, уласныя, раней выказаныя словы, нявыказаныя думкі. У прастай мове часта ўжываюцца пыталыныя, пабуджальныя, клічныя сказы, звароткі, выклічнікі, мадальныя словы, словы-сказы, няпоўныя канструкцыі. Простая мова можа мець форму рэплікі, маналога, дыялога і палілога.

Рэпліка – гэта кароткае выказванне пэўнай асобы. У склад рэплікі звычайна ўваходзяць адзін або некалькі сказаў рознай будовы: *“Добры дзень вам, дзяўчаткі, – сказала мама. – Хоць я вас і першы раз бачу, але ўжо люблю вас за тое, што вы дружыце з маёй Насцечкай”* (К. Чорны).

Маналог (грэч. monologos ад monos – адзін і logos – слова, гаворка) – разгорнутае выказванне пэўнай асобы, скіраванае да самога сябе, як правіла, без разліку на слоўную рэакцыю іншай асобы. Для маналгічнага маўлення ўласціва адносна разгорнутасць, наяўнасць складаных канструкцый, вытрыманая граматычная аформленасць, напрыклад: *Стары, ласкава прыжмурыўшы вочы, паглядзеў на Рудака і, угодьхнуўшы, пачаў скручваць вуды.*

– *Нічога не зробіш, трэба ісці. А каб вы ведалі, як не хочацца адыходзіць ад такога возера. Адно толькі суцяшае, што аб ім жа сягоння і клопат у нас. Эх, Доўгае, наша Доўгае, – пачаў як бы сам сабе гаварыць Гаманёк, але ў той жа час заўважыў, як пільна сочаць за ім маладзейшыя. – Дзе яшчэ ёсць такое возера, як наша? Нездарма яно Доўгім завецца. Доўгае яно на сваёй даўжыні і на часе. Паглядзіце вакол, колькі хат адуюць сышлося да яго берагоў, бачым тых авечак папіць сцюдзёнай вады. І ўсім хапіла месца: і беларусам, і літоўцам, і латышам... Нямала яно бачыла на сваім вяку... Ай, загаварыўся ж я, усё роўна як у школе, – спахапіўся Гаманёк.*

– *Нічога не зробіш, раўня прывычка, – і, паклаўшы вудачкі на плячо, пачаў падымацца на высокі бераг* (П. Броўка).

Дыялог (грэч. dialogos ад dia – два і logos – слова, гаворка) – гутарка паміж дзвюма асобамі, напрыклад:

І супраць дзедавай волі вырваўся голас яго:

– *Хто ідзе?*

Высокі чалавек спуджана запыніўся, спасцяроджана гледзячы перад сабою.

– *Хто пытае? – пачуўся густы бас незнаёмага. Дзеда Талаша не было відаць з-за дуба* (Я. Колас).

Палілог (грэч. polylogos ад poly – многа і logos – слова, гаворка) – гутарка паміж трыма і большай колькасцю асоб, напрыклад:

– *Вы хто сам будзеце? – пачуў раптам Апейка. Пыталіся яго – дзядзька справа: з плоскім тварам, барадаты, у цялячай шапцы.*

– *А чаму гэта цікавіць вас?*

– *Ды от: мо не наборшчык часам? – Дзядзька заўважыў неразуменне на Апейкавым твары. – Ну, не набіраеце людзей куды-небудзь?*

– А? Не.

Умяшаўся, не адразу, другі, таксама барадаты, з вострымі вочкамі:

– А – задкуль, здалёку? – Ён сядзеў на фанернай скрынцы. Паварушыўся, сеў ямчэй, растлумачыў: – У заробаткі едем. Дак от і пытаемся... (І. Мележ).

Рэпліку, маналог, дыялог і палілог, як правіла, суправаджае аўтарская мова, якая паказвае на абставіны, пры якіх адбываецца размова, называе і характарызуе асоб, што ў ёй удзельнічаюць. Аўтарская мова і простая мова складаюць адзіную сінтаксічную канструкцыю, паміж часткамі якой устанаўліваюцца такія ж адносіны, як і паміж часткамі складанага бяззлучнікавага сказа. Простая мова ў адносінах да слоў аўтара выступае як незалежны кантэкст і аб'ядноўваецца з імі толькі сэнсава і інтанацыйна. У аўтарскай мове, якая ў складзе канструкцыі з простаю мовай уводзіць чужое выказванне, выкарыстоўваюцца дзеясловы наступных лексіка-семантычных груп: 1) дзеясловы думкі і маўлення (*казаць, гаварыць, аповядаць, думаць, разважаць* і інш.): – *Бацька! – крычыць здалёк яшчэ Панас. – Паляк забірае наша сена!* (Я. Колас); 2) дзеясловы, што паказваюць на асаблівасці маўлення або характарызуюць яго агульны змест (*сказаць, пачаць, працягваць, адзначыць* і інш.): *Васіль Быкаў адносна верша “Герой” зазначыў: “Думаецца, калі б ён пра фронт не напісаў болей нічога, дык адных гэтых радкоў хапіла б, каб з такой яркай канкрэтнасцю выразіць усю пакутніцка-гераічную сутнасць мінулай вайны”* (Г. Бураўкін); 3) дзеясловы, што абазначаюць эмоцыі, пачуцці, унутраны стан аўтара (*абрадавацца, здзівіцца, пакрыўдзіцца, разлавацца, засумнявацца* і інш.): *Башылкоў, здаецца, зразумеў гэту злосць, паспаўваў: – Н-да... Я не хацеў бы мець такога брата* (І. Мележ); 4) дзеясловы, што абазначаюць міміку, жэсты (*усміхнуцца, скрывіцца, міргнуць, заплакаць* і інш.): *Маці ўсміхалася: – Хлебнічак мой... Глядзі, і помачы прычакла...* (Р. Барадулін).

Простая мова можа адносіцца да спалучэння дзеяслова з назоўнікам, блізкага па значэнні да тых адзінак, што ўводзяць чужое выказванне (*адказ, вокліч, гаворка, глас, крык, каманда, пытанне, слова* і інш.): *Салдат пусціўся з хлапчуком у гаворку: “Што ты тут робіш?”* (К. Чорны); *На вуліцы пачулася асіплая каманда: “Па конях!”* (М. Лынькоў); *Горкія слёзы ў суседак ліюцца: “Пашанцавала: Вярнуўся з вайны, нашы ніколі з вайны не вярнуцца”* (П. Панчанка).

Зрэдку простая мова можа ўводзіцца кароткай формай дзеепрыметніка: *Друкаваным ладам (каб не пазнаць было рукі) напісана: “Рубановіч, усё будзе добра, выедзь з нашага калгаса куды далей і жыві сабе на здароўе. Калі не – дык табе ж дрэнна будзе”* (К. Чорны).

У аўтарскай мове спецыяльныя словы, што ўводзяць простую мову, могуць адсутнічаць. У такім выпадку на прыналежнасць простаю мовы да пэўнай асобы паказвае агульны змест выказвання, напрыклад:

– *Вы куды, журавы, куды?*

– *Мы да сонца, да сіняй вады* (М. Шабовіч).

Аўтарская мова можа ўводзіць выказванні не адной, а некалькіх асоб, напрыклад: *Ганна ж быццам і не чула іх гарэзнага спеву, поўнячыся ўся адчуваннем вялікага чалавечага віру.*

– Цабры, цабры каму?! Цабры новыя, асінавыя, сасновыя! Дзежкі, бочки!! Дзежкі, дзежкі!..

– Абады, абады каму? На сто гадоў ездзіць! Дзецям і ўнукам хопіць!..

– Падсвінка прадаю! Нядорога! Падсвінка!.. Можна карміць, можна забіць!..

– Рыба свежая! Сягоння з рэчкі! Толькі што вылавілі!..

– Дзёгаць! Дзёгаць! Дзёгаць! (І. Мележ).

Простая мова можа ўваходзіць у тэкст, які сам з’яўляецца прастай мовай, такая простая мова называецца **ўключанай** (або шматступеннай, або інруставанай прастай мовай): *Толькі Янка Тукала, якога галоўным чынам датыкалася заўвага Садовіча, азваўся: – Што праўда, то праўда. Яшчэ адзін з герояў Ібсена сказаў: “Калі ідзеш у рэвалюцыю, бык не надзявай новых портак”* (Я. Колас). Асаблівасцю такой канструкцыі з’яўляецца тое, што ў ёй часта ўжываюцца неразвітыя рэмаркі: *“Дык, значыцца, – гаварыў сват Алесь, – закончылі мы план, а дырэктар выклікае Ралюсю ў кантору і кажа: “Калгас імя Будзённага з сяўбой адстаў, выручай”* (Я. Брыль).

Паўпростая мова – спосаб перадачы чужых слоў у форме даданай часткі (са злучнікам *што*) з захаванне граматычных і лексічных асаблівасцей прастай мовы, напрыклад: *І гэтай раніцай ішоў Кастусь на паплавы скошанае сваё сена сушыць і думаў, што “от, іду гэта я на работу і лёгка мне робицца на души”*... (М. Н. Канюч).

У пісьмовай мове канструкцыі з прастай мовай маюць пэўнае пунктуацыйнае афармленне, якое залежыць ад пазіцыі прастай мовы ў адносінах да слоў аўтара.

Простая мова шырока ўжываецца ў размоўным стылі, а таксама ў мове мастацкай літаратуры, дзе яна выступае як адзін з важных сродкаў характарыстыкі персанажаў.

С.С.Мароз